

ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑΣ ΜΑΝΔΗΛΑΣ
ΔΑΣΚΑΛΟΣ-ΘΕΟΛΟΓΟΣ

ΜΙΑ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΑΜΑΧΗ. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ «ΔΥΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΩΝ»

Τό μυστήριο τῆς Θείας Οικονομίας

Ἡ συμβολή τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στήν πραγμάτωση καί ἐξέλιξη τοῦ σωτηριώδους ἔργου τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ εἶναι ἀδιαμφισβήτητη, ἀφοῦ δέν μπορεῖ νά ἐννοηθεῖ καμία ἐνέργεια τοῦ Δημιουργοῦ δίχως τήν παρουσία τοῦ Παρακλήτου. Αὐτό τό θεμελιώδες στοιχεῖο, μάλιστα, θά προσδώσει στό γεγονός τῆς Ἐνανθρώπησης μία ἐντελῶς διαφορετική σωτηριολογική διάσταση καί, πάντως, μυστηριακή καί ἀπερινόητη, ἀπολύτως λυτρωτική γιά τό ἀνθρώπινο γένος.

Στό ἔργο τῆς Θείας Οικονομίας δέν θά δοῦμε ποτέ τό τρίτο Πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδας νά ἐνεργεῖ αὐτόνομα ἢ ἀποσπασματικά. Ἡ παρουσία Του εἶναι ἀδιάλειπτη, ἀλλά συνάμα καί διακριτική, δίχως νά ἀπουσιάζει ἡ δυναμική καί συνεχῆς ἀνανεωτική Του ἐνέργεια. Ἔτσι, ἀπό τήν πρώτη στιγμή τῆς Δημιουργίας «Πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος»¹, ζωοποιῶντας ὀλόκληρη τήν κτίση καί θέτοντας σέ κίνηση ὅλες τίς συμπαντικές δυνάμεις καί μορφοποιῶντας τό χαῶδες καί ἄμορφο τῆς ὕλης. Θά ἀκολουθήσει ὁμως τό τραγικό γεγονός τῆς Πτώσης, κατά τήν ὁποία οἱ πρωτόπλαστοι καί, ἐν συνεχείᾳ, ὀλόκληρο τό ἀνθρώπινο γένος ἀπώλεσαν τή λαμπρότητα τοῦ κατ' εἰκόνα² καί ὁδηγήθηκαν στό «ἀκαλλές»³ τῆς Πτώσης. Ἡ θεολογική διατύπωση τοῦ Ἁγίου Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας εἶναι, ἰδιαζόντως, ἀποκαλυπτική: «Τυραννοῦσης κατά

¹ Γέν. 1, 2.

² Χ. Α. Σταμούλη, *Κάλλος τό Ἅγιον*, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2004¹, σ. 160.

³ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, «Περί τῆς ἐν Πνεύματι καί ἀληθείᾳ προσκυνήσεως καί λατρείας» 9, PG 68, 149a.

πάντων τῆς ἁμαρτίας ἀνέπτη τό ἐν ἀρχαῖς ἐμφυσηθέν ἡμῖν Ἅγιο Πνεῦμα καί τό τῆς εἰκόνας παρεχαράπτετο κάλλος»⁴. Ἡ ἀνωτέρω θεολογική προσέγγιση, βέβαια, σέ καμία περίπτωση δέν ὑπονοεῖ ἐγκατάλειψη τῶν κτιστῶν ὄντων ἀπό τόν ἴδιο τόν Δημιουργό τους. Τό ἀντίθετο, μάλιστα, θά συμβεῖ, ἀφοῦ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ Πατέρα εἶναι δεδομένη καί ἄπειρη. Ἀπλῶς ἐπισημαίνεται καί ὑπενθυμίζεται ἡ τραγικότητα τῶν φθαρτῶν ἔλλογων ὄντων καί ἡ ἀδιάπτωτη ροπή τους πρὸς τό κακό καί, ἐν τέλει, στόν ἴδιο τόν θάνατο. Μία ὑπενθύμιση ὀδυνηρή, ἀλλά καί ἀναγκαία γιά τή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπινου γένους. Ἡ ἐξελικτική φανέρωση τοῦ Πνεύματος στή Δημιουργία, στους Πατριάρχες, στόν περιούσιο λαό τοῦ Θεοῦ καί στους Προφῆτες καταδεικνύει, μέ τόν πιό ἐναργῆ τρόπο, ὅτι κάθε Θεοφάνεια στά χρόνια τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης συνδέεται ἄρρηκτα μέ τή δυναμική παρουσία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἀφοῦ ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἡ συνεχιζόμενη ἐμφάνεια τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι, ἡ ὁποία ὀδεύει πρὸς τά Ἔσχατα. Κατά συνέπεια, ἡ δημιουργική παρουσία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος γίνεται αἰσθητή σέ κάθε ἱστορική περίοδο τῆς Ἐκκλησίας: μέ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ Παρακλήτου στή Θεοτόκο Μαρία καί τὴν ἄμεση συνέργειά Του στή θαυματουργική σύλληψη τοῦ Θεανθρώπου, στό γεγονός τῆς Βάπτισης τοῦ Ἰησοῦ, στά θαύματά Του, στά Πάθη, στήν Ἀνάσταση καί, τέλος, στήν Ἀνάληψή Του, ὥστε νά πιστοποιηθεῖ, μέ τρόπο ἀπερίφραστο, τό Τριαδολογικό Ὁμοούσιο, καθὼς ἡ θριαμβική παρουσία τοῦ Παρακλήτου θά συνεχίζεται μέχρι τά Ἔσχατα. Τό ἰδιαίτερο, μάλιστα, συγκλονιστικό γεγονός τῆς Πεντηκοστῆς θά ἀποτελέσει καί τὴν κορύφωση τῆς ἀποκαλυπτικῆς καί φωτιστικῆς παρουσίας Του, ἀφοῦ ὀδήγησε στήν ἐπίσημη, πλέον, συγκρότηση τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητας στά Ἱεροσόλυμα, μέ τὴν βάπτισι, μάλιστα, τριῶν χιλιάδων ἀνθρώπων⁵.

Ἀπὸ τοῦδε καί στό ἐξῆς κάθε χαρισματική τοῦ Πνεύματος φανέρωση στό ἐκκλησιαστικό σῶμα, ἐξάπαντος, στόν τόπο τῆς λειτουργικῆς ζωῆς, θά ἀποδίδεται στή θεϊκὴ παρέμβαση τοῦ Παρακλήτου, πού ἀποκαλύπτει, μέ τρόπο μυστηριακό καί ἀπερινόητο, τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ Πατέρα καί μαρτυρεῖ τὴν ταυτότητα καί ὁμοουσιότητά Του μέ τό Πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Θεολογική θέση-προσέγγιση πού δέν ἦταν αὐτονόητη στους πρώτους χριστιανικούς αἰῶνες, γιά νά θυμηθοῦμε λίγο τὴν ἐμφάνισι καί τὴν ἐκρηξη τῶν τριαδολογικῶν αἰρέσεων καί πιό συγκεκριμένα τὴν περίπτωση τῶν Πνευματομάχων

⁴ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, «Ψαλμῶν 50», 13, PG 69, 1100b.

⁵ Πράξ. 2, 1-41.

(Άρειος, Μακεδόνιος, Σαβέλλιος κ.ά.), οί όποιοι, μέ τρόπο στρεβλό, θεωρούσαν ότι τό Άγιο Πνεύμα ήταν μία άνυπόστατη ένέργεια του Θεού και ένα άγγελοειδές σχήμα, καθώς επίσης τό πρώτο και μεγαλύτερο κτίσμα του Υίου⁶. Κατά συνέπεια, οί δυναμικοί Μοναρχιανοί δέν άποδέχονταν τί θεότητα του Παρακλήτου, γι' αυτό και πολεμήθηκαν μέ σφοδρότητα άπό τό συνοδικό σύστημα, άφου οί αίρεσιάρχες είχαν φτάσει μέχρι τό σημείο νά χαρακτηρίζουν ως «τριθείτες» τους Πατέρες που υπερασπιζόνταν τί θεότητα του Άγίου Πνεύματος⁷. Η Έκκλησία, γιά μία άκόμη φορά, έπρεπε νά διαφυλάξει τήν άκλόνητη Άλήθειά της και τό έπραξε μέ τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Ο Άγιος Γρηγόριος ό Θεολόγος είναι σαφής στην τριαδολογική του διατύπωση: {...} Τί ούν; Θεός τό Πνεύμα; πάνυ γέ. Τί ούν, όμοούσιον; εΐπερ Θεός {...}⁸. Η άνωτέρω, λοιπόν, θεολογική προσέγγιση δέν αφήνει περιθώρια έρμηνευτικών παρανοήσεων. Άλλωστε, ή άμεσότητα της θεοπτικής εμπειρίας έρχεται νά επιβεβαιώσει του λόγου τό άληθές.

Άναντίρρητα, ή επιφοίτηση του Άγίου Πνεύματος καθιστά τήν ανθρώπινη υπόσταση έλεύθερη, πλέον, άπό τίς φυσικές άναγκαιότητες⁹, συντονίζοντάς την μέ τό ζωοποιό θέλημα του Θεού. Αυτά είναι τά άποκαλυπτικά σημάδια που βιώνει άδιάκοπα τό εκκλησιαστικό σώμα, τόσο στα πρόσωπα των άπλων πιστών όσο και στή χαρισματική κοινότητα των Άγίων.

Οί προβληματικές έρμηνείες και τό θεολογικό άδιέξοδο

Άπό τά πρώτα, κιόλας, χριστιανικά χρόνια τό τρίτο Πρόσωπο της Άγίας Τριάδος προκάλεσε στις θρησκευτικές κοινότητες ποικίλες έρμηνευτικές θεολογικές άντιπαραθέσεις, οί όποιες, μάλιστα, όρισμένες φορές όδήγησαν κάποια μέλη της και σ' αυτήν άκόμη τήν αίρεση, όπως ήταν ή χαρακτηριστική περίπτωση των Πνευματομάχων, που δέν άποδέχονταν ότι και τό Άγιο Πνεύμα είναι Θεός. Ως εκ τούτου, μετά τί χαώδη κατάσταση που δημιούργησαν

⁶ Γ. Δ. Μαρτζέλου, *Ιστορία της Όρθόδοξης θεολογίας και πνευματικότητας - Σημειώσεις άπό τίς πανεπιστημιακές παραδόσεις*, έκδ. Θεσσαλονίκη, Ανατύπωση 2002, σσ. 33-34.

⁷ Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος ΛΑ'*, «Περί Άγίου Πνεύματος», PG 36, 133a-172a.

⁸ Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος ΛΑ'*, ό.π.

⁹ Χρ. Γιανναρά, *Άλφαβητάρι της Πίστης*, έκδ. Δόμος, Άθήνα 1994⁹, σ. 192.

στis πιστεύουσες κοινότητες, καταδικάστηκαν από τή Β΄ Οικουμενική Σύνοδο. Ἐπιγραμματικά, λοιπόν, θά λέγαμε πώς τό ἀπερινόητο μυστήριο τῆς Ἁγίας Τριάδος, πρωτίστως, ἡ Οἰκονομία καί ἡ Θεολογία Της, κυοφόρησαν μία πληθωρική ἐρμηνευτική, σέ Ἄνατολί καί Δύση, ἡ ὁποία φτάνει μέχρι τίς μέρες μας. Ἐπειδή, ὁμως, τό ἐν λόγῳ ζήτημα παρουσιάζει μέγιστο θεολογικό ἐνδιαφέρον, εἶναι ὠφέλιμο νά τό ἐξετάσουμε λίγο πιο ἀναλυτικά.

Σέ κάθε περίπτωση, βέβαια, εἶναι ἀνάγκη νά ἐπισημανθεῖ ὅτι ἡ νέα σύγχρονη θεολογική διαμάχη ἀπασχόλησε περισσότερο τίν ἀκαδημαϊκή κοινότητα καί τή θεσμική Ἐκκλησία καί πολύ λιγότερο τό ἐκκλησιαστικό σῶμα, πρᾶγμα πού φανερώνει τίν ἀδιαφορία τοῦ μετανεωτερικοῦ ὑποκειμένου γιά θέματα θεολογίας, καί δὴ Τριαδολογίας καί Χριστολογίας. Ἐμπνευστής, λοιπόν, γιά νά στοχεύσουμε καί στή θεματική μας, τῆς νέας θεολογικῆς θεωρίας περί τῆς ὑπαρξης τῶν «δύο Οἰκονομιῶν» ἦταν ὁ Λόσκυ, ὁ ὁποῖος μίλησε γιά τίν ξεχωριστή Οἰκονομία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καί τοῦ Υἱοῦ στό περισπούδαστο ἔργο του «Ἡ Μυστική θεολογία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας», διατυπώνοντας τίν ἐξῆς θεολογική θέση-ἐρμηνεία: «Διά τόν λόγον αὐτόν, ἡ προσωπική ἔλευσις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος δέν θά ἔχει χαρακτηριστικά ἐξηρημαμένου τινος ἔργου, ἐνεργουμένου οὕτως εἰπεῖν ἐν σχέσει πρὸς τό ἔργον τοῦ Υἱοῦ»¹⁰. Μέ τίν παραπάνω ἐρμηνεία ὁ Λόσκυ εἰσάγει μία διαλεκτική ἔνταση μεταξύ τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος¹¹ καί βέβαια, κατά κάποιον τρόπο ἀφίνει νά ἐννοηθεῖ πώς ὁ Παράκλητος ἐνεργεῖ ἀνεξάρτητα ἀπό τό Πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, δημιουργώντας, ἔτσι, ἕνα πληθὸς ἐκκλησιολογικῶν προβλημάτων. Συνεπῶς, κατά τίν ἐρμηνεία του Λόσκυ, πάντοτε, τά λειτουργήματα, τά Μυστήρια καί οἱ ἄλλες θεσμικές ἐκκλησιαστικές δομές, μέ τρόπο ἀντικειμενικό, ἐξαρτῶνται ἄμεσα ἀπό τόν Χριστό, ἐνῶ ἡ ὑπαρξη μίας διαφοροτικῆς βαθμίδας τῆς Χάρης τοῦ Παρακλήτου ἐνεργεῖ ἀπ' εὐθείας στά ἀνθρώπινα πρόσωπα, δίχως τή σύμπραξη τοῦ Υἱοῦ, δημιουργώντας τίν τάξη των χαρισματούχων¹².

Στό σημείο αὐτό, ὁμως, εἶναι ἀνάγκη νά ἐξεταστεῖ καί ὁ εἰδικός λόγος πού ὀδήγησε τόν Λόσκυ ὥστε νά διατυπώσει τίς ἐν λόγῳ ἀδιέξοδες ἐρμηνείες. Ὁ

¹⁰ V. Lossky, *Ἡ Μυστική θεολογία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, μτφρ. Στέλλα Πλευράκη, ἐκδ. Θεσσαλονίκη 1973, σ. 186.

¹¹ Σ. Γιαγκάζογλου, «Ἡ διαλεκτική τοῦ ἑνός καί τῶν πολλῶν-Σχόλια στή διαμάχη Φλωρόφσκυ καί Λόσκυ γιά τό πρόβλημα τῶν δύο οἰκονομιῶν», *Σύναξη*, τ. 76, (2000), σ. 57.

¹² Σ. Γιαγκάζογλου, ὁ.π., σ. 59.

βασικότερος είναι ο έντονος Χριστομονισμός της Ρωμαιοκαθολικής Έκκλησίας με το Filioque και τις άμεσες επιπτώσεις που αυτό έχει σε θεσμικό και εκκλησιολογικό επίπεδο. Έπομένως, μία εκπόρευση του Αγίου Πνεύματος και «εκ του Υιού» περιορίζει το απολυτρωτικό έργο του Θεανθρώπου Χριστού στις θεσμικές εκκλησιαστικές δομές, με τρόπο αντικειμενικό και άκρως άσφυκτικό, κορυφώνοντας τί θεσμική απολυτότητα με το Άλάηπτο και το Πρωτείο του Πάπα¹³. Τό τίμημα, λοιπόν, της θεσμοποιημένης έκκοσμίκευσης ήταν πολύ βαρύ: αποθέωση της λογικοκρατίας, πληθωρικός ήθικός ωφελμισμός, ή έκτροπή της αξιομοσθίας, ή Ίερά Έξέταση και ή διαστροφική ύποταγή της πιστεύουσας κοινότητας στην όρατή έξουσία της αντικειμενικής αυθεντίας - «Αλήθειας»¹⁴ σ' ένα πρόσωπο φθαρτό, που αποτελεί και τόν μοναδικό άξιο αντιπρόσωπο του Χριστού πάνω στη γη. Πάντως, πρέπει νά πούμε στό σημείο τουτο ότι, παρ' όλες τίς φιλότιμες προσπάθειες που κατέβαλε ή Ρωμαιοκαθολική Έκκλησία κατά τί Β' Σύνοδο του Βατικανού, δέν έπαυσε νά είναι εμφανής και πάλι μία ύποτίμηση της Πνευματολογίας¹⁵. Φυσικά, αυτό που προσδοκούσε με ζωηρό ενδιαφέρον και ιδιαίτερο πόθο ή Όρθόδοξη Ανατολική Έκκλησία δέν έπετεύχη: καμία ύποχώρηση, δηλαδή, δέν έγινε στην εκκλησιολογική έκπτωση-διαστροφή του Πρωτείου.

Άπό τίν πρώτη στιγμή τίς προβληματικές έρμηνευτικές θέσεις του Λόσκυ για τίν ύπαρξη δύο «ανεξάρτητων Οικονομιών», άντέδρασε ό π. Γ. Φλωρόφσκυ, έπισημαίνοντας, με τρόπο έμφατικό και στοχευμένο, όλους τούς κινδύνους που προέρχονται από τίν ανεπάρκεια τών χριστολογικών προϋποθέσεων και τίς άμεσες επιπτώσεις σε επίπεδο εκκλησιολογικό. Κυρίως, όμως, στην έρμηνευτική του κριτική ύπογράμμισε τόν πρωταγωνιστικό ρόλο του Θεανθρώπου Χριστού στό απολυτρωτικό Του έργο, άφου, εάν ανατραπει αυτή ή τριαδολογική τάξη¹⁶, δέν θά μπορει νά υφίσταται καμία ύγιής Έκκλησιολογία¹⁷.

¹³ Σ. Γιαγκάρογλου, «Οί θεολογικές προϋποθέσεις της Έκκλησίας ως έσχατολογικής κοινότητας», στό *Έκκλησία και Έσχατολογία*, έπιμ. Π. Καλαϊτζίδης, έκδ. Καστανιώτης, Αθήνα 2001, σσ. 95-96.

¹⁴ Χ. Γιανναρά, *Αλήθεια και ένότητα της Έκκλησίας*, έκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1977, σσ. 143-157.

¹⁵ Ι. Ζηζιούλα, (μτφ. Περγάμου), «Χριστολογία, Πνευματολογία και Έκκλησιολογία», *Αναλόγιον*, τ. 6, (2003), σ. 100.

¹⁶ Ν. Ασπρούλη, «Άγία Τριάδα, Έκκλησία, Έσχατα. Συμβολή στην ευχαριστιακή εκκλησιολογία του Μητροπολίτη Περγάμου Ιωάννη Ζηζιούλα», *Θεολογία*, τ. 4 (2009), σσ. 304-305.

¹⁷ Σ. Γιαγκάρογλου, *Κοινωνία Θεώσεως - Η σύνθεση Χριστολογίας και Πνευματολογίας στό έργο του Αγίου Γρηγορίου του Παλαμά*, έκδ. Δόμος, Αθήνα 2001, σσ. 336-337.

Ὡς ἐκ τούτου, μέ τις ἐν λόγῳ ἄστοχες θεολογικές ἐρμηνείες του Λόσκυ, τό πρόσωπο τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ ἀποδυναμώνεται καί σέ κάθε περίπτωση ἐνεργεῖ αὐτόνομα, ἐνῶ μετά τήν Ἀνάληψη τό Ἅγιο Πνεῦμα ἀναλαμβάνει ἕναν ξεχωριστό καί μοναχικό ρόλο, δημιουργώντας μία ἀπόσταση μεταξύ Χριστοῦ καί ἐκκλησιαστικοῦ σώματος. Κατά συνέπεια, ἡ ἀντίληψη ὅτι ὁ Θεάνθρωπος εἶναι ἡ κεφαλή τοῦ Σώματος, χάνει τό αὐθεντικό της νόημα καί ἐκλαμβάνεται ὡς συμβολική εἰκόνα, ἀφοῦ ὁ Χριστός δέν ἔχει ἄμεση προσωπική ἐπικοινωνία μέ τά μέλη τῆς πιστεύουσας κοινότητος¹⁸. Τέτοιες ἐρμηνευτικές ἀκροβασίες, ὅμως, ἀποτελοῦν ξένο σῶμα γιά τήν Ὁρθόδοξη χριστιανική διδασκαλία, ἡ ὁποία ποτέ δέν ἀποδέχτηκε ὅτι ὁ Θεάνθρωπος Χριστός ἐνεργεῖ ἀνεξάρτητα ἀπό τό τρίτο Πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος. Γιά τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἀποτελεῖ κοινό τόπο ἡ ἀκλόνητη θεολογική θέσι: ὅπου βρίσκεται ὁ Χριστός, ἐκεῖ καί τό Πνεῦμα καί ὅπου ἐνεργεῖ τό Ἅγιο Πνεῦμα, ἐκεῖ καί ὁ Χριστός¹⁹. Βέβαια, πάντοτε ἡ Ἐκκλησία ταλαιπωροῦνταν ἀπό πνευματομονιστικές τάσεις²⁰, ἀπό τίς ὁποῖες κινδύνεψε νά ἐκτραπεῖ ἐκκλησιολογικά καί σωτηριολογικά. Τό συνοδικό σύστημα, ὅμως, καί ἡ ἀγιοπνευματική ἐμπειρία τῶν θεοπτῶν Πατέρων διέσωσε καί διασώζει, ἕως καί σήμερα, τίς ἐκκλησιαστικές κοινότητες ἀπό τήν παρέκκλιση καί τήν αἵρεση. Συνεπῶς, αὐτήν ἡ χαρισματική κατάσταση εἶναι πού ἀποκαλύπτει τά ἔργα τοῦ Παρακλήτου καί διδάσκει στό ἀνθρώπινο γένος τήν Ἀλήθεια τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ.

Ἔτσι, ἀπό τίς θεολογικές αὐτές ἐρμηνευτικές σχοινοβασίες ἔρχεται νά μᾶς προστατέψει ὁ βιβλικός καί πατερικός λόγος, ὅπου δέν συναντᾶμε αὐτόνομες περιοχές καί ξεχωριστές τριαδολογικές δράσεις, ἐφόσον πρωταρχικό ἔργο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἶναι ἡ ὑπέρβαση τῆς ἀτομικότητας καί ἡ ἔνωση τῶν διεστώτων στήν κτιστή καί φθαρτή δημιουργία²¹. Ἐπομένως, δέν ἀπομένει παρά νά ἐξετάσουμε στή συνέχεια μέ ποιόν τρόπο δύναται νά ἀρθεῖ αὐτό τό προβληματικό πνευματομονιστικό καί χριστομονιστικό ἀδιέξοδο, στό πεδίο τῆς Ὁρθόδοξης χριστιανικῆς θεολογίας.

¹⁸ Σ. Γιαγκάρογλου, «Ἡ διαλεκτική τοῦ ἑνός καί τῶν πολλῶν...», ὁ.π., σ. 60.

¹⁹ Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος ΛΑ΄, Περί Ἁγίου Πνεύματος, ὁ.π.

²⁰ Ι. Ζηζιούλα, (μητρ. Περγάμου), «Θέματα Ἐκκλησιολογίας», στόν ἰστότοπο: <http://oodegr.com/ode/dogmat1/ST1.htm> (Ἡμερ. Ἀνάκτησης: 25 Αὐγούστου 2025).

²¹ Π. Βασιλειάδης, *Lex Orandi*, ἐκδ. Ἰνδικτος, Ἀθήνα 2005, σ. 28.

Ἡ ἀναγκαιότητα τῆς σύνθεσης

Οἱ λόγοι πού ὀδήγησαν στὴν ἐπικράτηση, μέσα στὴν Ὁρθόδοξη θεολογία, πνευματοκρατικῶν τάσεων ἦταν, πρωτίστως, οἱ ἐπιδράσεις πού δέχτηκε ὁ Χριστιανισμὸς ἀπὸ διάφορα φιλοσοφικά ρεύματα καὶ κυρίως ἀπὸ τὸν Νεοπλατωνισμὸ²², ὥστε στὴ θεολογικὴ ἐρμηνευτικὴ νὰ παρεισφρήσουν πολλές ἐκστατικές θεωρήσεις, ὀδηγώντας τὴν ἐκκλησιαστικὴ κοινότητα σὲ ἀκραίες μορφές ἀσκητισμοῦ, μὲ ἄμεσο ἀποτέλεσμα τὴ συσκότιση τοῦ εὐαγγελικοῦ μηνύματος καὶ τὴν ἀνθιση ἠθικιστικῶν τάσεων, ἀποκομμένων ἀπὸ τὸ εὐχαριστιακὸ γεγονός²³.

Ἐν τέλει, τὸ ὀριστικὸ χτύπημα καταφέρθηκε μὲ τὴ θρησκευοποίηση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ γεγονότος καὶ τὴν εἰδωλοποίηση τῆς θεσμικῆς ἐξουσίας²⁴ ἀπὸ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία μὲ τὴν ἀμετρη ἔξαρση ἑνὸς ἐμμοניκοῦ Χριστομονισμοῦ, ὥστε νὰ κατοχυρωθεῖ, σκανδαλωδῶς, τὸ Ἀλάθητο τοῦ Πάπα. Σαφέστατα, δηλαδή, μία κραυγαλέα διαστροφὴ τῆς εὐαγγελικῆς ἀλήθειας, πού συνεχίζεται, δυστυχῶς, ἕως τὶς μέρες μας, παρὰ τὶς ἐπίμονες προσπάθειες τῶν Οἰκουμενικῶν διαθρησκειακῶν διαλόγων. Ἔτσι, οἱ ἐν λόγῳ ἐκκλησιολογικὲς ἐκτροπὲς ὀδήγησαν καὶ στὸ ψευδοδίλημμα τῶν προτεραιοτήτων: ἂν προηγεῖται, δηλαδή, γιὰ τὴν πραγμάτωση τῆς Θείας Οἰκονομίας καὶ Σωτηρίας, ὁ Χριστὸς ἢ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα. Θεολογικὲς συγχύσεις ἀκατανόητες γιὰ τὴν Ὁρθόδοξη πατερικὴ σκέψη, κατὰ τὴν ὁποία δὲν μπορεῖ σὲ καμία περίπτωση νὰ ἐννοηθεῖ αὐτόνομη δράση τῶν Προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος. Συνεπῶς, ἡ τριαδολογικὴ ἐνότητα δὲν ἀφήνει καὶ πολλὰ περιθώρια γιὰ κατασκευασμένες καὶ ἐσφαλμένες νοητικὲς σχηματοποιήσεις, ὅπως αὐτὲς τοῦ Χριστομονισμοῦ καὶ τῆς Πνευματοκρατίας, πού ἡ ἀκραία πρακτικὴ τους ἐφαρμογὴ, σὲ Δύση καὶ Ἀνατολή, βλαψαίνει τὸ Κυριακὸ Σῶμα²⁵. Ὡς ἐκ τούτου, δὲν δύναται νὰ ἐντοπιστεῖ κάποια ὀντολογικὴ διαλεκτικὴ ἔνταση μεταξὺ Υἱοῦ καὶ Ἁγίου Πνεύματος. Τὰ ὑποστατικά ἰδιώματα (ἀγεννησία, γέννηση, ἐκπόρευση) τῶν τριῶν Προσώπων εἶναι ἀκοινώνητα, μοναδικὰ καὶ ἀνεπανάληπτα²⁶. Καὶ εἶναι αὐτὴ

²² Α. Ι. Δελικωστοπούλου, *Ἑλληνικὸς στοχασμὸς καὶ χριστιανικὴ διανόηση-Ἡ φιλοσοφία τῶν Πατέρων*, ἐκδ. Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 1993, σσ. 83-92.

²³ Ι. Ζηζιούλα, (μπτρ. Περγάμου), «Θέματα Ἐκκλησιολογίας», ὁ.π., σσ. 7-9.

²⁴ Χ. Γιανναρά, *Ἀλήθεια καὶ ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας*, ὁ.π., σσ. 115-128.

²⁵ Σ. Παγκάρογλου, «Οἱ θεολογικὲς προϋποθέσεις τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἐσατολογικῆς κοινότητας», ὁ.π., σσ. 103-104.

ή τριαδολογική σχέση, τελικά, πού διασώζει τήν ἑτερότητα τῶν Προσώπων καί φανερώνει τό ἔργο τοῦ Θεοῦ Πατέρα σέ ὁλόκληρη τήν κτιστή δημιουργία, διά τοῦ Υἱοῦ, ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι.

Σαφέστατα, τήν συνθετική ὁδό ἀκολούθησαν καί ὅλοι οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, δίχως τήν παραμικρή ἀμφιβολία γιά τήν ἀποτελεσματικότητά της. Ὁ θρίαμβος, μάλιστα, τῆς Παλαμικῆς νηπτικῆς θεολογίας ἀποδεικνύει μέ τόν πύθ διαυγῆ τρόπο τήν ἀναγκαιότητα συνύπαρξης τῆς θεσμικῆς ἐκκλησιαστικῆς ὁδοῦ μ' αὐτήν τῆς χαρισματικῆς-ἀσκητικῆς, ἐγκεντρισμένης, πάντοτε, στό εὐχαριστιακό γεγονός. Ἡ ἀποστολή τοῦ Παρακλήτου ἀποτελεῖ τήν κατ' ἐξοχίην κληρονομία τοῦ Θεανθρώπου στήν ἀνθρωπότητα, μέ τήν ὁποία τά μέλη τῆς πιστεύουσας κοινότητος συγκροτοῦνται σέ Σῶμα Χριστοῦ, ἔχοντας, μέ αὐτόν τόν μοναδικό καί ιδιαίτερο τρόπο, μία ἀτελεῦτητη κοινωνία μαζί Του. Ἐπομένως, τό Ἅγιο Πνεῦμα, δίχως νά διασαλευτεῖ ἡ τριαδική ἐνότητα, συνεργεῖ ἀπαύστως στή μυστηριολογική συγκρότηση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος, φανερώνοντας συνάμα καί τό φιλόανθρωπο ἔργο τῆς Θείας Οἰκονομίας γιά τήν ἐπίτευξη τῆς σωτηριολογικῆς μας στόχευσης. Αὐτός, λοιπόν, ὁ ἰδιότυπος καί ἐνεργός ρόλος τοῦ Παρακλήτου εἶναι καθοριστικός στή λειτουργικότητα τῶν Μυστηρίων καί ἀποκαλυπτικός τῆς ἀπόλυτης συνάφειας θεσμικῆς καί χαρισματικῆς δομῆς τῆς Ἐκκλησίας²⁷. Κατά συνέπεια, ἀφοῦ ὁ Θεάνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός εἶναι ὁ συνδετικός κρίκος μεταξύ κτιστοῦ καί ἀκτίστου, οὐδεὶς μπορεῖ νά ἀποδυναμώσει τόν καθοριστικό ρόλο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, δύναμη συνεκτική καί συνάμα χαρισματική, ἡ ὁποία πραγματώνει τούτη τήν ἀπολυτρωτική ἔνωση. Γι' αὐτό καί ὁ Ἅγιος Γρηγόριος Παλαμῆς πολὺ ὀρθά ἐπισημαίνει ὅτι ἡ προσωπική ἐπικοινωνία τῶν ἕλλογων κτιστῶν ὄντων μέ τόν Θεάνθρωπο, ἀλλά καί τό κατόρθωμα τῆς ἐνότητας τῶν πιστῶν, ἀποτελοῦν ἔργο ἰδιότυπο τοῦ Παρακλήτου, τό ὁποῖο, σέ κάθε περίπτωση, ἐνεργεῖ, συγκροτεῖ καί ἐνδυναμώνει ὅλα τά ἀνθρώπινα ὄντα²⁸. Ἔτσι, ὁ χωροχρόνος ὑπερβαίνεται καί οἱ πιστοὶ ἔχουν πρόγευση τῶν Ἐσχάτων, ἐδῶ καί τώρα, ἀφοῦ ἡ τελική τους ἔλευση εἰκονίζει τό εἶναι τῶν ὄντων στή Βασιλεία τοῦ Θεοῦ²⁹. Οἱ ἀνωτέρω ἔρμη-

²⁶ Ν. Ἀ. Ματσοῦκα, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία Β΄*, ἐκδ. Πουρναράς, Θεσ/νίκη 1992, σ. 111.

²⁷ Σ. Γιαγκάζογλου, *Κοινωνία Θεώσεως*, ὅ.π., σσ. 398-399.

²⁸ Β. Β. Δημητριάδης, «Ἡ διδασκαλία του π. Γεωργίου Φλωρόφσκυ γιά τήν Ἐκκλησία», *Θεολογία* 84, τ.1(2013), σ. 13.

²⁹ Σ. Γιαγκάζογλου, *Κοινωνία Θεώσεως*, ὅ.π., σ. 419.

νευτικές θεωρήσεις αποκλείουν, σαφέστατα, τήν ύπαρξη δύο ανεξάρτητων Οικονομιών, όπως τούτες προέκυψαν από τις ιστορικές συγκυρίες, αλλά είναι, συγχρόνως, απορριπτικές και στο θέμα των προτεραιοτήτων, οι οποίες πολύ εύκολα μπορούν να οδηγήσουν σε έκκλησιολογικές συγχύσεις.

Στό σημείο τούτο, για τό έν λόγω ζήτημα των προτεραιοτήτων, θά ἦταν χρήσιμη καί μία σύντομη κριτική ματιά. Καί ὁ λόγος μας, φυσικά, γιά τήν πρόταξη τῆς Ἐσχατολογίας καί τῆς Εὐχαριστιακῆς ἀναγέννησης, πού τά τελευταία χρόνια ἔχει ἀπασχολήσει πολύ ἔντονα τή θεολογική κοινότητα. Σαφέστατα κι ἕνα προβάδισμα τῆς Ἐσχατολογίας –ὅπου τόν πρῶτο λόγο ἔχει μία φανταστική καί παρηγορητική ἀποκατάσταση τῶν ὄντων στό ἐσχατολογικό Ἐπέκεινα, δίχως νά δίνεται ιδιαίτερη ἔμφαση στήν παροντική, μετανοητική καί ἐπώδυνα ὑπαρξιακή διαδρομή– ἀποδυναμώνει τήν ἀγιοπνευματική ἐμπειρία καί τήν νηπτική μας παράδοση, ἀφοῦ μοναδική στόχευση τῆς εὐχαριστιακῆς μετοχῆς εἶναι ἡ πρόγευση τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ (περισσότερο συμβολικά καί ὄχι ὄντολογικά), μέ τήν ἀποκάλυψη τῶν Ἐσχάτων, δίχως, ὅμως, τίς προϋποθέσεις τῆς μετάνοιας³⁰. Κατά συνέπεια, τό θεολογικό ἐρμηνευτικό σχῆμα τοῦ εἰκονισμοῦ τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ³¹ αὐτονομεῖται κι αὐτό μέ τή σειρά του, στό ὄνομα, μάλιστα, μίας καθολικῆς ἐνότητας τῶν πάντων καί μᾶλλον ὑποτιμᾶται ἡ φιλοκαλική παράδοση περὶ τῆς κάθαρσης τῶν παθῶν ἐδῶ καί τώρα, ἀναγκαῖα βαθμίδα, ὅμως, γιά τήν πολυπόθητη ἐσχατολογική πρόγευση, πού τόσο ἐμφατικά διατυμπανίζει ἡ ἐρμηνευτική σχολή τῆς Εὐχαριστιακῆς θεολογίας. Δίχως λοιπόν τή σωτηριολογική προϋπόθεση τῆς μετάνοιας, τά ἔλλογα κτιστά ὄντα δέν «σώζονται» μέ τρόπο μαγικό στόν τόπο τῆς ἐσχατολογικῆς φανέρωσης. Ἐς μὴν λησμονοῦμε, ἄλλωστε, τή συγκλονιστική περιπτώση τῆς Ἁγίας Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας. Ἡ πρόγευση τῶν Ἐσχάτων πραγματοποιήθηκε λόγῳ τῆς ἔμπονης μετάνοιάς της καί τῆς ἐπακόλουθης μετοχῆς, φυσικά, στό εὐχαριστιακό γεγονός.

Κατά συνέπεια, ὁ κίνδυνος μίας παθητικῆς-ἐκστατικῆς θεώρησης τῶν Ἐσχάτων καί τῆς Βασιλείας τῶν Οὐρανῶν εἶναι ἐμφανής. Μοναδική θεραπευτική ὁδός εἶναι μία ἰσορροπη καί ρεαλιστική διαλεκτική σχέση μεταξύ Ἱστορίας καί Ἐσχάτων, ἡ ὁποία μπορεῖ νά κατορθωθεῖ μέ τή βαθιά συνάφεια εἰκό-

³⁰ Ἱ. Ζηζιούλα, (μητρ. Περγάμου), «Θέματα Ἐκκλησιολογίας», ὁ.π., σ. 7.

³¹ Ἱ. Ζηζιούλα, (μητρ. Περγάμου), «Εὐχαριστία καί Βασιλεία τοῦ Θεοῦ», *Σύναξη*, τ. 49, (1994), σσ. 11-13.

νας και μίμησης, όπως αυτήν ή μίμηση προτείνεται από τον Άγιο Μάξιμο τον Όμολογητή³². Ίσως, λοιπόν, μία «ἐκκλησιαστική ὄντολογία τῆς διαλογικῆς ἀμοιβαιότητας»³³ νά βρίσκεται πιό κοντά στή γραμμὴ τῆς πατερικῆς σύνθεσης, ἢ ὁποία ἀποφεύγει νά ὀρίζει τὴν Ἐκκλησία (Εὐχαριστιακὴ, Βαπτισματικὴ κ.ά.), ἀφοῦ γνωρίζει πολὺ καλά ὅτι αὐτὴν σέ καμία περίπτωση δέν περιορίζεται, γιατί ὅλα αὐτὰ ὑπερβαίνονται μέσα στὸν ἀγαπητικὸ τρόπο ὑπαρξῆς τῆς.

Πρὸς μιὰ Ὁρθόδοξη ἐρμηνευτικὴ μεθοδολογία

Ἀναμφίβολα, ὁ ἀποκαλυπτικὸς καὶ χαρισματικὸς πυρήνας τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐνεφύσησε στὴ φυσιογνωμία του μιὰ νέα δυναμικὴ ὄντολογία, πού σάν πρωταρχικὸ στόχο εἶχε τὴν πνευματικὴ ἀναγέννηση τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν λύτρωσή του ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς τραγικῆς Πτώσης καὶ τοῦ θανάτου. Ἔτσι, μιὰ σωτηριολογικὴ προοπτικὴ μέ τὴν ἐνσάρκωση τοῦ Θεοῦ Λόγου, πού θά θεράπευε τὰ φθαρτὰ ὄντα ἀπὸ τὸ κακὸ τοῦ πνευματικοῦ καὶ βιολογικοῦ τους ἀφανισμοῦ, ἀποτέλεσε γιὰ ὁλόκληρο τὸ ἀνθρώπινο γένος τὴ μοναδικὴ ἐλπίδα καὶ λύση αὐτῆς τῆς ἀνείπωτης ὑπαρκτικῆς τραγωδίας.

Ἔρχεται λοιπόν τὸ μοναδικὸ καὶ ἀνεπανάληπτο γεγονός τῆς Ἐνανθρώπισης γιὰ νά προσφέρει τὴν ποθοῦμενη λύτρωση σέ κάθε ἀνθρώπινη ὑπαρξη καὶ νά φανερώσει τὰ ἀγαθὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ Πατέρα. Συγχρόνως ὅμως ἡ Σάρκωση εἶναι ἀποκαλυπτικὴ καὶ ἑνὸς ἄλλου ἀπερινόητου μυστηρίου, αὐτοῦ τῆς Ἐκκλησίας. Μιᾶς Ἐκκλησίας πού πραγματώνει τὴν οὐσία τῆς μονάχα τριαδολογικὰ, ἀφοῦ ἡ κεφαλὴ τῆς, ὁ Θεάνθρωπος Χριστός, ἀποκαλύπτει τὰ ἐνεργήματα τοῦ Θεοῦ, πάντοτε μέ τὴ συνεχῆ καὶ μυστηριακὴ παρουσία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὸ ὁποῖο, μάλιστα, κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς εἰσπῆθε μέ τὸν πλέον δυναμικὸ τρόπο στὸ ἐκκλησιαστικὸ σῶμα, μεταμορφώνοντάς το σέ «Καινί» δημιουργία³⁴. Ὁ λόγος, λοιπόν, γιὰ μιὰ ὑπαρκτικὴ ἀναγέννηση, καρπὸς «ἐκστατικῆς» καὶ «ἀπλωτικῆς»³⁵ φορᾶς τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν πεπτωκὸτα ἄν-

³² Ν. Λουδοβίκου, (πρωτ.), «Εἰκὼν καὶ Μίμηση: Ἡ Εὐχαριστιακὴ Ἐκκλησιολογία καὶ ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ὀντολογία τῆς Διαλογικῆς Ἀμοιβαιότητας», *Θεολογία* 80, τ. 4 (2009), σσ. 231.

³³ Ν. Λουδοβίκου, ὁ.π., σσ. 245-246.

³⁴ Α. Schmemmann, *Εὐχαριστία*, μτφρ. Ι. Ροπλίδης, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2000, σ. 297.

³⁵ Ν. Α. Ματσούκα, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία Β΄*, ὁ.π., σσ. 516-517.

θρωπο, πράγμα πού καθιστᾶ τὴν Ἐνανθρώπιση τοῦ Θεοῦ Λόγου γεγονός ἀσύλληπτης σωτηριολογικῆς σημασίας.

Στό σύντομο αὐτό ἄρθρο καταβλήθηκε προσπάθεια ὥστε νά ἐπισημανθοῦν καί νά διευκρινιστοῦν ὀρισμένες ἐρμηνευτικές τάσεις-σχολές πού προέκυψαν στό ἐκκλησιαστικό σῶμα, ἐξάπαντος, στόν τόπο τῆς ἀκαδημαϊκῆς θεολογίας, σχετικές μέ τόν ρόλο καί τὴν ὄντολογική παρουσία τοῦ Χριστοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στό ἔργο τῆς Θείας Οἰκονομίας. Ἐρμηνεῖες προβληματικές, πού σέ κάθε περίπτωσι, ἀποδυναμώνουν, ἐάν δέν ἀκυρώνουν κιόλας, τὴν ἐνότητα τῆς Ἁγίας Τριάδας, μία ἐνότητα πού διασφαλίζει ἡ ταυτότητα τῆς οὐσίας καί τὰ ἀκοινωνήτα ὑποστατικά ἰδιώματα τῶν τριῶν Προσώπων³⁶. Ὡς ἐκ τούτου, δέν μπορούμε νά εἰσάγουμε στόν τρόπο ὑπαρξης τῆς Τριάδας ἱεραρχικές διαβαθμίσεις καί νά θέτουμε ζήτημα προτεραιοτήτων: ἐάν, δηλαδή, προηγείται ὁ Χριστός καί ἔπεται ὁ Παράκλητος ἢ τὸ ἀντίστροφο, πράγμα ἀδιανόητο γιὰ τὴν Ὁρθόδοξη πατερική σκέψη, ἀφοῦ γι' αὐτὴν ἀποτελεῖ κοινὸ τόπο πῶς τὸ Ἅγιο Πνεῦμα ἀναπαύεται στόν Θεάνθρωπο Χριστό, φανερώνοντας τὰ ἀγαθὰ καί λυτρωτικά ἔργα τοῦ Θεοῦ Πατέρα. Συνεπῶς, οἰαδήποτε αὐθαίρετη αὐτονόμησι, πού ἀφορᾶ στόν τρόπο δράσης τῶν Προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδας, δέν μπορεῖ παρά νά ὀδηγήσει σέ ἐρμηνευτικές καί ἐκκλησιολογικές ἐκτροπές, λίαν ἐπικίνδυνες, ἐξ ἐπόψεως σωτηριολογικῆς. Γι' αὐτὸ καί ἡ ἐσφαλμένη ἐρμηνευτικὴ θέση του Λόσκυ περί τῆς ὑπάρξεως «δύο Οἰκονομιῶν» ἀπορρίφθηκε δυναμικά ἀπὸ τὸν π. Γεώργιο Φλωρόφσκυ, ἐγκεντρίζοντας τὴν Ὁρθόδοξη Τριαδολογία μας στόν πυρῆνα τῆς πατερικῆς ἐρμηνευτικῆς, ἡ ὁποία στό ἐκκλησιαστικὸ γίνεσθαι εἶναι διαποτισμένη ἀπὸ ἀγιοπνευματικές καί θεοπτικές ἐμπειρίες.

Ἐπομένως, ἀπὸ τὴν ἀνωτέρω σύντομη ἀνάλυση κατανοοῦμε πῶς ἡ ἐρμηνευτικὴ ὁδὸς εἶναι ἓνα πολὺ δύσκολο ἐγχείρημα, ἰδιαιτέρως ὅταν πρόκειται γιὰ βιβλικά κείμενα, τὰ ὁποία πρέπει νά προσεγγίζονται μέ θρησκευτικὴ εὐλάβεια, ἀφοῦ μία λανθασμένη ἢ ὑπερεκτιμημένη μεθοδολογία μπορεῖ νά ὀδηγήσει σέ στρεβλές θεολογικές ἀντιλήψεις. Στό σημεῖο αὐτὸ νά θυμηθοῦμε λίγο καί τίς θέσεις τοῦ P. Ricoeur, πού ἔλεγε «ὅτι ἡ ἐρμηνεία ἀποκρυπτογραφεῖ τὸ κρυφὸ μέσα στό φανερὸ νόημα καί ἐκδιπλώνει τὰ ἐπίπεδα τῆς σημασίας πού περιέχονται μέσα στὴν κυριολεκτικὴ σημασία»³⁷ καί «πῶς ἓνα κείμενο ἀποκομμένο

³⁶ Ν. Α. Μαρτσούκα, ὁ.π., σ. 518.

³⁷ P. Ricoeur, *Δοκίμια Ἐρμηνευτικῆς*, μτφρ. Ἄλ. Μουρίκη, ἐκδ. Μορφωτικὸ Ἰδρυμα Ἀγροτικῆς Τρα-

ἀπό τή ζωντανή κοινότητα εἶναι ἕνα σῶμα νεκρό»³⁸. Ἔτσι, ἡ χρήση σύγχρονων ἐρμηνευτικῶν ἐργαλείων (ιστορικο-κριτική μέθοδος, θεωρία της «ἐνσυναίσθησης» κ.ἄ.)³⁹ πρέπει νά γίνεται μέ σύνεση καί νά εἶναι πάντα ἐγκεντρισμένη στό πνεῦμα καί τή βιωματική-θεοοπτική ἐμπειρία τῶν Πατέρων⁴⁰, ὥστε νά ἀποφευχθοῦν θεολογικά ὀλισθήματα, τά ὅποια δύνανται νά παρανοηθοῦν πολύ εὐκόλα, προκαλῶντας στίς πιστεύουσες κοινότητες ἐρμηνευτική καί πνευματική σύγχυση.

Συνεπῶς, μία γόνιμη καί ἀναστοχαστική συνέχιση τοῦ πατερικοῦ πνεύματος, καθίσταται ἀναγκαία ἐρμηνευτική πρακτική καί στίς μέρες μας, στοχεύοντας πάντα στόν πυρῆνα τοῦ ὑπομνηματισμοῦ, ποῦ, σέ κάθε περίπτωση, πρέπει νά εἶναι ἡ «ἱστορικότητα» καί ἡ «ἐκκλησιαστικότητα»⁴¹, ἡ ὅποια ἀπορρέει, πρωτίστως, ἀπό τήν εὐχαριστιακή βιωματική ἐμπειρία τοῦ ἐρμηνευτῆ καί τόν φωτισμό του ἀπό τό Ἅγιο Πνεῦμα. Εἰδάλλως, ἡ ὅποια θεολογική προσέγγιση κινδυνεύει νά χαθεῖ στόν λαβύρινθο τῶν ἀυθαίρετων ἐρμηνειῶν, φαινόμενο ὄχι καί πολύ σπάνιο στή Μεταμοντέρνα ἐποχή μας.

πέξης, Ἀθήνα 1990, σ. 36.

³⁸ P. Ricoeur-A. Lacroque, *Ἄς Σκεφτοῦμε τή Βίβλο*, μτφρ. Ἀλέξ. Παπαθανασοπούλου- Φώτης Σιάτιστας, ἐκδ. Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 2005, σ. 16.

³⁹ X. Γ. Ἀτματζίδη, «Σύγχρονες θεωρίες ἐρμηνείας καί μετάφρασης τῆς Βίβλου – Ἡ θεωρία της {ἐνσυναίσθησης} καί τό *Mārk* 5, 25-34», στό *Μετα-νεωτερική Ἑρμηνεία τῆς Καινῆς Διαθήκης- Ἀπολλώνια καί Διονυσιακή ἐρμηνεία*, ἐκδ. Ostrakon Publishing, Θεσσαλονίκη 2019.

⁴⁰ π. Ἀ. Γέβτιτς, «Πῶς οἱ Πατέρες εἶδαν τήν Ἁγία Γραφή», *Σύναξη*, τ. 33 (1990), σσ. 37-43.

⁴¹ Ἰ. Καραβιδόπουλου, «Ὁρθόδοξη ἐρμηνεία τῶν Ἁγίων Γραφῶν – Μερικά ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά της – Σύγχρονες διαπιστώσεις καί μελλοντικές προοπτικές», *Σύναξη*, τ. 33 (1990), σ. 48.